

ALEKSANDER GOMOLA

Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filologiczny

a.gomola@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0002-3929-2210

Przekład terminologii medycznej i psychotherapeutycznej – analiza wybranych przykładów z angielsko-polskich tłumaczeń publikacji dotyczących teorii poliwalnej oraz jej zastosowania w psychotherapii¹

Translation of Medical and Psychotherapeutic Terminology: An Analysis of Selected English-Polish Translation Examples in Publications on Polyvagal Theory and Its Application in Psychotherapy

Abstract

The article examines, in semasiological and onomasiological perspectives, selected examples of English-to-Polish translation of medical and psychotherapeutic terminology related to the polyvagal theory and its application in psychotherapy. The analysis is based on translations of three medical monographs by Stephen W. Porges and three psychotherapeutic textbooks by Deb Dana. The findings indicate that the development of Polish equivalents for English terminology related to polyvagal theory and its associated psychotherapeutic techniques was largely achievable with close semantic and morphological correspondence to the source terms. This equivalence was facilitated by the similarity of morphological rules between the source and target languages, the high degree of isomorphism in semantic fields across both languages, and the pre-existing medical terminology available in Polish. In some cases, the target terms were created through borrowings, explicitation, and modifications of conceptualization.

Keywords: acronyms, medical terminology, medical translation, polyvagal theory, psychotherapeutic terminology

Słowa kluczowe: akronimy, terminologia medyczna, przekład medyczny, teoria poliwalna, terminologia psychotherapeutyczna

¹ Badania wykonano przy wsparciu finansowym Wydziału Filologicznego w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim.

1. Cel pracy

Terminologia stanowi kluczowy aspekt pracy tłumacza medycznego będący często przedmiotem zainteresowania polskiego przekładoznawstwa (Badziński 2018; Džuganová 2018; Karwacka 2016; Kościółkowska-Okońska 2015 i 2017; Librowska *et al.* 2018; Zarzycki 2016). Poniższy artykuł wpisuje się w ten nurt badań i omawia propozycje ekwiwalentów terminologicznych w pierwszych angielsko-polskich tłumaczeniach monografii opisujących teorię poliwalną oraz bazujących na niej tłumaczeniach podręczników psychoterapeutycznych z częściowym uwzględnieniem perspektywy semajologicznej i onomajologicznej. Ze względu na szczupłość miejsca ograniczono się tylko do kilku przykładów takich rozwiązań, koncentrując się na ich uwarunkowaniach, przemawiających za nimi racjach i konsekwencji dla odbiorców tekstu.

2. Teoria poliwalna

Teoria poliwalna amerykańskiego psychofizjologa Stephena W. Porgesa modyfikuje dotychczasowy paradygmat neurofizjologiczny zakładający dychotomię autonomicznego układu nerwowego dzielącego się na część współczulną i przywspółczulną, proponując jego trójpodział (stąd jej nazwa) na część współczulną oraz dwie gałęzie nerwu błędnego w części przywspółczulnej: szlak błędny grzbietowy prowadzący starsze ewolucyjnie (występujące już u gadów), niezmielinizowane włókna nerwu błędnego oraz szlak błędny brzuszny tworzony przez zmielinizowane włókna tego nerwu charakterystyczne dla ssaków. W wyniku działania neurocepcji (nieświadomego „zmysłu bezpieczeństwa”, którego istnienie postuluje teoria) reakcjami ludzi jako ssaków kieruje układ współczulny lub któraś z gałęzi nerwu błędnego układu przywspółczulnego. Neurocepcja bezpieczeństwa pozwala działać nerwowi błędnemu brzuszemu stymulującemu zaangażowanie społeczne; neurocepcja niebezpieczeństwa wywołuje reakcję walki lub ucieczki inicjowaną przez układ współczulny; neurocepcja zagrożenia dla życia i sytuacji, gdy niemożliwe są walka lub ucieczka, uruchamia działanie nerwu błędnego grzbietowego, a reakcją jest wówczas zneruchomienie i całkowita bierność, rodzaj „pozorowania śmierci” charakterystyczny dla reagujących na niebezpieczeństwo gadów (Porges [2017] 2020).

Teoria poliwalna spotkała się z zainteresowaniem psychoterapii, ponieważ zdaniem wielu psychoterapeutów wyjaśnia przekonująco na gruncie neurofizjologii wiele reakcji i zaburzeń będących przedmiotem leczenia psychoterapeutycznego, w tym zespół stresu pourazowego (PTSD). Okazuje się także pomocną podstawą teoretyczną w leczeniu zaburzeń wchodzących w skład spektrum autyzmu (Porges [2017] 2020: 89–91, 222–227; Porges [2021] 2023: 285–318) oraz w psychologii rozwojowej (Sanders, Thompson 2022).

Publikację polskich tłumaczeń prac Porgesa oraz autorów wykorzystujących teorię poliwalną w psychoterapii rozpoczęło w 2020 roku Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, które postanowiło przybliżyć systematycznie tę teorię i możliwości jej zastosowania polskim odbiorcom. Do tej pory ukazały się między innymi trzy monografie Porgesa ([2017] 2020, [2011] 2021, [2021] 2023) oraz trzy podręczniki amerykańskiej psychoterapeutyki bazującej w swojej pracy na teorii poliwalnej, Deb Dany ([2018] 2020, [2020] 2021, [2021] 2022).

To przedsięwzięcie wydawnicze wiązało się z koniecznością stworzenia spójnej i konsekwentnej polskiej wersji terminologii na potrzeby powyższych tłumaczeń. Najwłaściwszą strategią tłumaczeniową wydawała się zasada tłumaczenia funkcjonalnego, tak jak je definiuje Christiane Nord; tekst miał pełnić funkcję komunikacyjną z istotną rolą terminu jako jednostki tłumaczeniowej (Nord 2009). Strategię i rozwiązania translatorskie warunkowało także zlecenie przekładu (*translation brief*; Nord 2016) wskazujące jego potencjalnych odbiorców.

Monografie Porgesa to teksty medyczne, a równocześnie – ponieważ teoria poliwalgalna wprowadza nowe domeny pojęciowe – terminy stosowane przez jej autora to niejednokrotnie neosemantyzmy lub neologizmy. Należało zatem znaleźć dla takich terminów ekwiwalenty precyzyjne i jednoznacznie oddające ich znaczenie. W przekładach prac Dany tłumacz stał przed innego rodzaju problemem. Publikacje tej autorki to podręczniki psychoterapeutyczne adresowane zarówno do psychoterapeutów, jak i ich klientów, w których wykorzystuje ona pojęcia i perspektywę teorii poliwalgalnej, uzupełniając je o własne terminy, często o charakterze metafor, pozwalające przenieść ją na poziom praktyczny. Stąd zadaniem tłumacza było stworzenie „poręcznych” ekwiwalentów takich terminów, aby mogli z nich korzystać również polscy psychoterapeuci oraz ich klienci. Poniżej omawiam rozwiązania terminologiczne zastosowane w odniesieniu do wybranych przykładów terminów z każdego z tych gatunków tekstu.

3. Tworzenie terminologii teorii poliwalgalnej

Teoria poliwalgalna jest teorią medyczną, co oznacza, że tłumacz ma ułatwione zadanie ze względu na istniejącą w polszczyźnie terminologię medyczną, którą w większości wypadków (miana anatomiczne, procesy fizjologiczne, itp.) wystarczyło należycie zastosować i która nie wymaga komentarza. Pojawiają się w niej jednak także terminy swoiste i najważniejsze z nich przedstawia Tabela 1. Tworząc ich ekwiwalenty, należało wziąć pod uwagę aspekt onomazjologiczny proponowanego rozwiązania (odpowiedniość domen pojęciowych w języku źródłowym i docelowym) oraz semazjologiczny (czy proponowany ekwiwalent jest precyzyjny i dokładnie oddaje termin oryginalny).

Tabela 1. Wybrane angielskie i polskie terminy stosowane w teorii poliwalgalnej

autonomic balance	równowaga autonomiczna
autonomic state	stan autonomiczny
biological imperative	imperatyw biologiczny
biological rudeness*	prymitywizm biologiczny
co-regulation	koregulacja
connectedness*	poczucie połączenia (więzi) z innymi
face-hart connection	połączenie twarz-serce
listening project protocol*	protokół słuchania terapeutycznego
neural exercise	gimnastyka neuronalna
neural expectancy	oczekiwanie neuronalne
neural platform	platforma neuronalna
neuroception	neurocepcja

self-regulation	samoregulacja
shutdown*	zamknięcie się/zawieszenie się
social engagement system	układ zaangażowania społecznego
vagal brake*	hamulec wagalny
vagal paradox*	paradoks wagalny
vagal tone*	napięcie błędne (wagalne)
vagal* tone withdrawal	wycofanie napięcia błędnego

Jak pokazano w Tabeli 1., wiele rozwiązań nie nastroczało trudności tłumaczowi, reguły zaś polskiej morfologii i łączliwości wyrazów pozwalały bez trudu stworzyć polskie ekwiwalenty na drodze kombinacji dostępnych w polszczyźnie elementów (*autonomic balance* – równowaga autonomiczna; *neural expectancy* – oczekiwanie neuronalne itp.). Dotyczy to również kluczowego dla tej teorii neologizmu *neuroception*; to złożenie zbudowane jest z afiksów występujących także w polszczyźnie i dlatego konstrukcja ekwiwalentnego terminu, zarówno pod względem formy, jak i znaczenia, nie stanowiła problemu. W przypadku każdego z powyższych terminów mamy dużą izomorficzność domen pojęciowych w języku źródłowym i docelowym, dzięki czemu zastosowany ekwiwalent terminologiczny opisywać będzie jednoznacznie takie samo pojęcie w języku docelowym. Pojawiły się jednak terminy bardziej problematyczne (zaznaczone w tabeli asteriskiem) omówione niżej.

- *biological rudeness* (Porges 2017: 8): *prymitywizm biologiczny* (Porges 2020: 36)². Ten termin opisuje będący wynikiem ewolucji autonomiczny stan defensywny pojawiający się u ssaków jako zwierząt społecznych (a zatem i u ludzi), gdy drugi osobnik lekceważy sygnały zaangażowania społecznego lub zdradza wrogie zamiary (Porges 2020: 36). Mamy tu zatem do czynienia z nową domeną pojęciową, specyficzną dla teorii poliwalgalnej, którą oddano za pomocą polisemicznego angielskiego terminu *rudeness* („niegrzeczność”, „obcesowość”, ale także „prymitywność”) streszczającego oba aspekty takiego zachowania, to znaczy jego głębokie korzenie ewolucyjne oraz „obcesowość” osobnika, gdy nie spotyka się z przychylnym przyjęciem. Ponieważ kontekst, w jakim pojawia się ten termin, częściej odnosi się do naszego dziedzictwa ewolucyjnego aniżeli do konkretnej formy tego zachowania, dla tej nowej domeny pojęciowej wybrano termin *prymitywizm biologiczny*. Niestety, nie jest on do końca fortunny semajologicznie i to z dwóch powodów. Po pierwsze, jako element polskiej leksyki ma bardzo ogólne i często niedookreślone znaczenie odnoszące się do niskiego stanu rozwoju czegoś lub kogoś. Po drugie, jest to, jak wiadomo, termin z dziedziny sztuki oznaczający sztukę naiwną. Dlatego jego właściwe rozumienie w kontekście teorii poliwalgalnej wymaga znajomości jej podstawowych twierdzeń i nie może być wywiedzione wyłącznie na podstawie ogólnej kompetencji językowej.
- *connectedness* (Porges 2017: 9): *poczucie połączenia (więzi) z innymi* (Porges 2020: 33). *Connectedness* to termin częsty w języku angielskim, mogący mieć mniej lub bardziej techniczne znaczenie, zależnie od typologii tekstu. Patrząc z perspektywy semajologicznej, widzimy jego pokrewieństwo znaczeniowe do takich angielskich słów jak *loneliness* lub

2 Tu i niżej podaję pierwsze wystąpienie danego terminu w tekście oryginalnym i najwcześniejszej tłumaczonej na język polski publikacji.

happiness oznaczających określony, odczuwany przez jednostkę stan psychiczny, przy czym wyróżnikiem morfologicznym tego pozostawania w określonym stanie jest sufix –*ness*. Polska morfologia nie jest w tym wypadku tak produktywna jak angielska i jedyne możliwe rozwiązanie to ekwiwalent wielowyrazowy, międzyjęzykowa parafraza słotwórcza, co niestety skutkuje pewną rozwlekłością translatu, ilekroć ten termin pojawia się w tekście.

- *listening project protocol* (Porges 2017: 16): *protokół słuchania terapeutycznego* (Porges 2020: 34). Angielskie *project* w tym terminie jest przykładem „wszędobylstwa” tego rzeczownika we współczesnej angielszczyźnie, nie wyłączając tekstów specjalistycznych. Zastosowanie ekwiwalentu *projekt* nie byłoby w tym wypadku pożądanym rozwiązaniem, nie tylko ze względów łącznościowo-stylistycznych, ale także dlatego, że *projekt* w wyniku interferencji rozplenił się w tłumaczeniach i przeniknął do polszczyzny, wypierając jego często właściwszy ekwiwalent *przedsięwzięcie*, i pojawia się zdecydowanie zbyt często. Ponieważ termin *listening project protocol* jest wariantem nazwy procedury terapeutycznej w leczeniu autyzmu opartej na teorii poliwalnej, zastosowano w jego tłumaczeniu eksplicytację, zostawiając w nawiasie nazwę oryginalną, konieczną jako wskazówka dla psychoterapeutów pragnących stosować tę procedurę (Porges 2020: 34).
- *shutdown* (Porges 2017: 10): *zamknięcie się/zawieszenie się* (Porges 2020: 33). Także w tym wypadku mamy do czynienia z nowym pojęciem oznaczającym wspomnianą wcześniej reakcję organizmu poddanego działaniu nerwu błędnego grzbietowego, odpowiadającą zachowaniu gadów; może ona przejawiać się u ludzi dysocjacją i omdleniem wazowagalnym (Porges 2020: 22–23, 33–34). Zastosowane rozwiązanie w postaci dwóch polskich ekwiwalentów wynikało ze względów semajologicznych i podyktowane było tym, że w niektórych miejscach tłumaczonego tekstu należało odróżnić *zamknięcie się (w sobie)* w potocznym rozumieniu tego wyrażenia w polszczyźnie (‘głębokie zamyślenie’, ‘niechęć kontaktowania się z otoczeniem’ itp.) niepowiązanym z traumą, któremu nie towarzyszą żadne zaburzenia fizjologiczne, od traumatycznego *zamknięcia się* będącego przede wszystkim reakcją fizjologiczną na zagrożenie życia mogącą manifestować się przez bradykardię i bezdech. Aby uniknąć tej dwuznaczności, zastosowano w niektórych kontekstach ekwiwalent *zawieszenie się*. Innymi słowy, konieczność zachowania precyzji wywodu wzięła górę nad zasadą „jeden termin = jeden ekwiwalent”.
- *vagal brake/paradox/tone* (Porges 2017: 30–31): *hamulec/paradoks wagalny*, ale *napięcie błędne (wagalne)* (Porges 2020: 24, 29, 32). Z pewną niekonsekwencją mamy do czynienia także w tłumaczeniu przymiotnika *vagal*, którego ekwiwalentami w omawianym wypadku są przymiotniki *wagalny* lub *błędny*. Ten drugi termin wydaje się właściwszy i wystarczający, chociażby dlatego, że w angielsko-polskich tłumaczeniach tekstów medycznych stanowi zawsze ekwiwalent *vagal*, ilekroć mowa o nerwie błędnym (*vagal nerve*, *vagus* = *nerw błędny*). Czy zatem zasadne jest jego dublowanie w formie pożyczki? Odpowiadając na to pytanie, należy zwrócić uwagę, że *wagalny* został już „przemycyony” do polszczyzny w nazwie samej teorii. Równocześnie odbiorca translatu może się domyślić, że ten przymiotnik, połączony z formantem *poli-* w nazwie teorii jest z nią ściśle powiązany, co oznacza, że jego pojawienie się w tekście sygnalizuje termin będący jej częścią. Taki właśnie zamysł przyświecał stosowaniu ekwiwalentu *wagalny* w przekładzie; pojawia się on zawsze w kontekście postulatów teorii poliwalnej dotyczących reakcji psychofizjologicznych, za które odpowiada któraś z gałęzi

nerwu błędnego. Dotyczy to zwłaszcza terminów *paradoks wagalny* i *hamulec wagalny*. Natomiast wariantywność *błądny/wagalny* stosowana jest w odniesieniu do zjawiska napięcia błędnego/wagalnego serca znanego w medycynie wcześniej (stąd zasadność ekwiwalentu *napięcie błędne*), które jednak, zgodnie z teorią poliwalną, ma istotniejsze znaczenie dla naszego dobrostanu psychofizycznego, niż dotąd sądzono (i dlatego, aby nadać nową, wyższą rangę temu zjawisku, pojawia się ekwiwalent *napięcie wagalne*).

Podsumowując, możemy powiedzieć, że stworzenie polskich ekwiwalentów dla angielskiej terminologii teorii poliwalnej wymagało uwzględnienia zarówno perspektywy onomazjologicznej (teoria wprowadza nowego pojęcia wymagające nazwania), jak i semazjologicznej (zakresy znaczeniowe terminów angielskich oraz ich najbliższych elementów leksykalnych w polszczyźnie nie zawsze pokrywały się ze sobą, co wymagało modyfikacji tych drugich). Poniżej przedstawiono propozycje i uzasadnienie ekwiwalentów terminów pojawiających się w psychoterapeutycznym zastosowaniu tej teorii.

4. Ekwiwalenty terminologiczne technik terapeutycznych opartych na teorii poliwalnej

Terminy w tekstach specjalistycznych pozostają zazwyczaj znane tylko znawcom danej dziedziny. Wyjątkiem są popularyzowane obszary wiedzy (kosmologia, astronomia, genetyka, teoria ewolucji itp.), kiedy takie terminy przedostają się do szerszego obiegu językowego i, jeśli zdomowały się już w języku źródłowym, ich tłumaczeniu mogą towarzyszyć przekłamania lub trudności. Przykładem przekłamania jest peryfrazą *Czarny Ląd* będąca niefortunnym tłumaczeniem angielskiego terminu *Dark Continent* przedstawiającego Afrykę jako kontynent „mroczny” i „nieprzenikniony”, gdyż tak należałoby oddać w tym wypadku przymiotnik *dark* (Bańko 2005: 48). Zastosowanie ekwiwalentu *czarny* oddającego zupełnie inny fragment pola semantycznego angielskiego przymiotnika wypaczyło całkowicie sens tego terminu. Przykładem trudności może być z kolei angielski neosemantyzm *Big Crunch* stanowiący w angielskich tekstach kosmologicznych przeciwieństwo neosemantyzmu *Big Bang* i oznaczający możliwy scenariusz końca wszechświata, gdy cała materia pod wpływem grawitacji znowu zbiegnie się w jednym punkcie. *Big Bang* ma swój polski ugruntowany ekwiwalent neosemantyczny *Wielki Wybuch*, natomiast rzeczownik *crunch* nie poddaje się tak łatwo zgrabnemu tłumaczeniu i może mieć kilka różnych ekwiwalentów: *Wielki Kolaps*, *Wielka Zapaść*, *Wielki Kres* i *Wielki Krach*, a nawet *Wielki Skurcz*.

Przesunięcia znaczeniowe zauważamy także w terminach przedostających się do szerszego obiegu wywodzących się z nauk humanistycznych. Pomijając przysłowiową filozofię niemiecką, wspomnijmy klasyczny przykład z psychoterapii (psychoanalizy), a mianowicie freudowską triadę *ego-id-superego*. Freud w swoich tekstach posługiwał się terminami niemieckimi (*das Es*, *Ich* i *Über-Ich*), które w przekładach angielskich zastąpiono terminami łacińskimi, wypaczając do pewnego stopnia ich pierwotne znaczenie. W polskich tłumaczeniach Freuda publikowanych do lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku w kontekście prac anglojęzycznych przyjęto także tę samą łacińską triadę (która również utrwaliła się w powszechnej świadomości) i dopiero od niedawna zastępowana jest ona dokładniejszymi ekwiwalentami: *to*, *ja* i *nad-ja*.

Psychoterapia oparta na teorii poliwalnej nie zyska chyba takiej sławy jak psychoanaliza, niemniej tłumacząc podręczniki psychoterapeutyczne autorstwa Deb Dany, najbardziej znanej jak

dotąd w kręgu anglosaskim terapeutki wykorzystującej tę teorię, należało mieć świadomość, że będą one wykorzystywane przez polskich psychoterapeutów oraz ich klientów. Należało zatem zadbać o taki dobór terminów, by nie tylko oddawały precyzyjnie intencje autorki, ale także sprawdzały się w pracy terapeutycznej prowadzonej w języku polskim.

Podręczniki psychoterapeutyczne to specyficzny rodzaj tekstu specjalistycznego przekazujący konkretne informacje, ale zarazem odwołujący się do wyobraźni i emocji odbiorcy. Posługując się zgrubną, ale adekwatną w tym miejscu klasyfikacją Kathariny Reiss, możemy je uznać za kombinację tekstu informacyjnego i operatywnego (Reiss 2004: 164). Istnieje także inna zasadnicza różnica między terminami stosowanymi w teorii poliwalgalnej a terminologią pojawiającą się w odwołujących się do niej technikach terapeutycznych. Te pierwsze mają ugruntowanie empiryczne i nawet jeśli przybierają formę częściej w tekstach naukowych metafory pojęciowej (Shuttleworth 2021: 9–19; Lakoff, Johnson [1980] 1988), jak na przykład *hamulec wagalny*, służy ona zwerbalizowaniu obiektywnie istniejącego, mierzalnego zjawiska. Ta druga obejmuje często metafory pojęciowe będące konceptualizacjami pewnych postulowanych, lecz niekoniecznie obiektywnie istniejących zjawisk. Innymi słowy, za pomocą odpowiednich technik badawczych można zweryfikować istnienie *hamulca wagalnego*, o którym pisze Porges, natomiast *drabina autonomiczna* jako jeden z kluczowych terminów stosowanych przez Danę jest tylko subiektywną propozycją psychoterapeutki mającą wyjaśniać stany fizjologiczne jednostki, niemierzalną i nieweryfikowalną empirycznie.

Tabela 2. Terminy stosowane w praktyce psychoterapeutycznej opartej na teorii poliwalgalnej

autonomic ladder	drabina autonomiczna
autonomic patterns	wzorce autonomiczne
autonomic sense of home	autonomiczne poczucie zadowolenia
*dorsal vagal / ventral vagal (pathway, circuit, response, itp.)	błędny grzbietowy / błędny brzuszny (szlak, doświadczenie, obwód, itp.)
*glimmers	przebliski
*happy/happiness	szczęśliwy/szczęście
*solitude/loneliness	samotność/osamotnienie

W Tabeli 2. zebrano wybrane terminy angielskie z prac Dany oraz ich polskie ekwiwalenty. Podobnie jak w przypadku Tabeli 1., widzimy, że zasadniczo terminy polskie zachowują pełnię znaczenia oraz konceptualizację terminu oryginalnego, co ilustrują trzy pierwsze pozycje w tabeli. Jednak w niektórych sytuacjach zachowanie sensu oryginalnego terminu wymagało zmiany konceptualizacji albo też wprowadzony ekwiwalent pociągał za sobą inne konsekwencje. Przyjrzyjmy się po kolei takim skutkującym zmianami rozwiązaniami.

- *dorsal vagal/ventral vagal (pathway, circuit, response, itp.)* (Dana 2018: 19): *błędny grzbietowy/błędny brzuszny (szlak, doświadczenie, obwód, itp.)* (Dana 2020: 39). Patrząc z perspektywy semantycznej, możemy powiedzieć, że polskie ekwiwalenty tych powiązanych terminów źródłowych są poprawne, trzeba jednak zwrócić uwagę na subtelna różnicę między oryginałem a tłumaczeniem dotyczącą ich odbioru przez klientów odpowiednio angielskich i polskich. Angielskie *dorsal, ventral i vagal* to latynizmy o zastosowaniu ściśle medycznym, a ich stosowanie przez psychoterapeutę w trakcie sesji nobilituje daną technikę psychoterapeutyczną, nadając

jej wyższy status i niejako ją unaukowiając (podobną rolę odgrywała w psychoanalizie wspomniana wcześniej triada *id-ego-superego*). Polski klient zobaczy i usłyszy terminy brzmiące bardziej swojsko (nawet jeśli nie są oczywiste i nie należą do jego codziennego języka). Tym samym polskie ekwiwalenty zostały częściowo pozbawione nimbu naukowości. Dlaczego jednak w takim razie nie zastosować i w polskim przypadku latynizmu w postaci rozwiązania „szlak wagalny grzbietowy” i podobnych? Na przeszkodzie stoją w tym wypadku istniejące już polskie miana anatomiczne – *nerw błędny brzuszny* i *nerw błędny grzbietowy*, którymi należało się posłużyć jako jedynymi zasadnymi odpowiednikami terminologicznymi.

- *happy/happiness* (Dana 2018: 165): *szczęśliwy/szczęście* (Dana 2020: 199). Pojawiający się tu termin angielski (ponieważ ten przymiotnik ma tu znaczenie terminologiczne) to egzemplifikacja dobrze znanego problemu semajologicznego w przekładzie angielsko-polskim, a mianowicie częstego stosowania w tym pierwszym języku przymiotnika *happy* i jego derywatów opisujących znacznie szersze pole semantyczne. Trafnie przedstawił ten problem z perspektywy natywnego użytkownika języka polskiego zmuszonego komunikować się w języku angielskim Stanisław Barańczak:

Przymiotnika „szczęśliwy” nie używa się w naszym języku z tą z lekka zatrważającą częstotliwością, z jaką używa go przeciętny Amerykanin. (...) Przymiotnik „szczęśliwy” ma w polszczyźnie sens znacznie węższy; jest w zasadzie zarezerwowany dla rzadkich stanów dogłębnej błogości lub całkowitej satysfakcji, jaką sprawić nam mogą rzeczy poważne w rodzaju odwzajemnionej miłości, udanego małżeństwa, osiągnięcia celów pracy, znalezienia sensu w życiu itp. (1990: 196)

Deb Dana posługuje się w swoich podręcznikach przymiotnikiem *happy* również „z lekka zatrważającą częstotliwością”, aby przekonać odbiorcę o skuteczności proponowanych przez siebie technik. Teoretycznie, jeśli chcielibyśmy uniknąć przedstawionego przez Barańczaka zgrzytu semajologicznego, należałoby zastąpić ten przymiotnik ekwiwalentem o węższym znaczeniu, trudno jednak o taki przymiotnik w polszczyźnie wolny od innych niepożądanych konotacji. Ponadto wydaje się, że takie rozwiązanie wypaczałoby intencje autorki, łamiąc zasadę lojalności będącą istotnym elementem strategii tłumaczenia funkcjonalnego proponowanej przez Nord (2009: 185). Kierując się tą lojalnością, zdecydowano się zatem również na takie wątpliwe w polszczyźnie rozwiązania stylistyczne jak „chwile szczęścia błędnego brzuszego” (*moments of ventral vagal happiness*) (Dana 2020: 153; Dana 2021: 150).

- *solitude/loneliness* (Dana 2021: 50–52): *odosobnienie/samotność* (Dana 2022: 68–71). Problemem związanym z tą parą terminów były także różnice semajologiczne dotyczące zakresu pól semantycznych wyrazów angielskich oraz ich najbliższych polskich ekwiwalentów. W angielszczyźnie te pola są rozłączne i opisują dobrowolną (*solitude*) lub niedobrowolną (*loneliness*) samotność, natomiast w polskich rzeczownikach *samotność* i *odosobnienie* pola te zachodzą na siebie i każdy z tych rzeczowników może mieć nacechowanie pozytywne lub negatywne. Ponieważ autorka bardzo wyraźnie rozróżnia oba terminy, w tłumaczeniu zastosowano eksplicytację rozdzielającą te nacechowania i dla *solitude* przyjęto *odosobnienie* jako dobrowolne i pozytywne przebywanie w pojedynkę, natomiast dla *loneliness* zarezerwowano *samotność*.
- *glimmers* (Dana 2018: 66): *przebliski* (Dana 2020: 89). Poszukiwanie ekwiwalentu dla tego terminu także wymagało uwzględnienia perspektywy zarówno onomajologicznej, jak i semajologicznej. W swojej technice psychoterapeutycznej Dana odwołuje się do chwil

relaksacji towarzyszących stanowi „autonomicznego pobudzenia błędnego brzuszego” i takie pojęcie relaksacji opisuje terminem *glimmers* (‘iskry’). Przyjęto dla niego ekwiwalent *przebłyśki*, ponieważ ten termin lepiej denotuje w języku polskim pojęcie zamierzone przez Danę. Jednakże w kolejnej książce autorka rozbudowała swoją koncepcję stanu autonomicznego i wprowadziła powiązany z *glimmer* termin *glow* w formie wyrażenia „from glimmers to glow” (dosł. ‘od iskieł do żaru’) mającego oznaczać kumulowanie w sobie energii błędnej brzusznej (Dana 2020: 110). Konieczność konsekwentnego stosowania raz przyjętego terminu sprawiła, że polski ekwiwalent, który należało zastosować w tłumaczeniu kolejnej książki Dany, czyli „od przebłyśków do żaru” (Dana 2021: 118), jest do pewnego stopnia ułomny, ponieważ „przebłyśki” nigdy nie prowadzą do „żaru”. Niestety, takie są nieprzewidziane skutki przyjęcia wcześniej określonego rozwiązania terminologicznego.

5. Terminy w formie akronimów

Interesującym przypadkiem terminów nierzadko stosowanych w tekstach informacyjno-operatywnych są akronimy streszczające i uwypuklające swą formą istotne dla nadawcy komunikatu treści. Takie akronimy wprowadza również do swoich publikacji Deb Dana. W dwóch z trzech przypadków udało się stworzyć ich ekwiwalenty, co z pewnością ułatwiło czytelnikowi przyswojenie sobie tych treści. W wypadku akronimu *SAFE* tłumacz musiał uznać swoją porażkę, między innymi dlatego, że autorka odwołuje się bezpośrednio do terminu *safe*, który musiał zostać przetłumaczony jako *bezpieczny*; nie można było zatem wykorzystać żadnego innego polskiego słowa, ani jego synonimu mogącego stać się składową terminów/pojęć kryjących się za poszczególnymi literami akronimu angielskiego (Tabela 3.).

Tabela 3. Akronimy i ich tłumaczenia

BASIC Approach: Befriend, Attend, Shape, Integrate, Connect (Dana 2020b: 36)	Rama BASIC: Bądź bliżej, Angażuj uwagę, Stwarzaj na nowo, Integruj, Cementuj relacje (Dana 2021: 57) ³
SAFE Story, Action, Feeling, Embodied Sensation (Dana 2021b: 96)	SAFE – nieprzetłumaczony
SIFT: sensation, image, emotional feeling, thought (Dana 2018: 169–172)	DEMO: doznania, emocje, myśli, obrazy (Dana 2020: 203–206)

6. Wnioski

Z przedstawionej powyżej analizy wynika, że w większości wypadków stworzenie polskich ekwiwalentów angielskiej terminologii dotyczącej teorii poliwalnej i bazujących na niej technik psychoterapeutycznych odpowiadających ściśle terminom źródłowym, zarówno pod względem semantycznym, jak i morfologicznym było możliwe dzięki podobieństwu reguł morfologicznych języka źródłowego i docelowego, dużej izomorficzności pól semantycznych w obu językach oraz istniejącej już w polszczyźnie terminologii medycznej. W niektórych wypadkach względy semantyczne lub

3 Autorką tego rozwiązania jest redaktor naukowa tłumaczenia polskiego Małgorzata Klecka.

onomazjologiczne decydowały, że zarówno w przypadku tekstów medycznych (publikacje Porgesa), jak i psychoterapeutycznych (publikacje Dany) konieczne było zastosowanie zapożyczenia, eksplicytacji lub modyfikacji konceptualizacji, ze względu na brak odpowiednich ekwiwalentów koniecznych terminów w polszczyźnie. Oczywiście przeprowadzona analiza – ze względu na małą objętość materiału – ma charakter ograniczony i należałoby ją poszerzyć o większą liczbę terminów. Jej istotnym uzupełnieniem i pogłębieniem byłaby również ankieta badająca odbiór powyższych terminów przez specjalistów oraz klientów korzystających z pomocy psychoterapeutów. O tym bowiem, czy terminy te zostaną ostatecznie przyjęte w dyskursie dotyczącym powyższych dziedzin, czy też zostaną zastąpione być może innymi, zadecydują ostatecznie ich użytkownicy.

Bibliografia

- Badziński, Arkadiusz (2018) „Collocations, Equivalence and Untranslatability as Selected Critical Aspects in Medical Translation”. [W:] Wioleta Karwacka (red.) *Towards Understanding Medical Translation and Interpreting*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego; 67–84.
- Bańko, Mirosław (2005) *Słownik peryfraz czyli wyrażen omownych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Barańczak, Stanisław (1990) *Tablica z Macondo. Osiemnaście prób wytłumaczenia po co i dlaczego się pisze*. Londyn: Aneks.
- Dana, Deb ([2018] 2020) [*The Polyvagal Theory in Therapy. Engaging the Rhythm of Regulation*. W. W. Norton & Company]. Tłum. pol. Aleksander Gomola. *Teoria poliwalgalna w psychoterapii*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dana, Deb ([2020] 2021) [*Polyvagal Exercises for Safety and Connection: 50 Client-Centered Practices*. W. W. Norton & Company]. Tłum. pol. Aleksander Gomola. *Teoria poliwalgalna w praktyce: zestaw 50 ćwiczeń*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dana, Deb ([2021] 2022) [*Anchored: How to Befriend Your Nervous System Using Polyvagal Theory*. Sounds True]. Tłum. pol. Aleksander Gomola. *Zakotwiczeni: jak oswoić układ nerwowy dzięki teorii poliwalgalnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Džuganová, Božena (2018) „Various Aspects of Medical English Terminology”. [W:] Wioleta Karwacka (red.) *Towards Understanding Medical Translation and Interpreting*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego; 9–34.
- Karwacka, Wioleta (2016) *Przekład tekstów medycznych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kościałkowska-Okońska, Ewa (2015) „Tłumacz przysięgły a pułapki tekstów medycznych”. [W:] *Rocznik Przekładoznawczy*. Vol. 10; 127–138.
- Kościałkowska-Okońska, Ewa (2017) „Na ścieżce kariery: tłumacz tekstów medycznych w kontekście wymagań zawodowych”. [W:] *Rocznik Przekładoznawczy*. Vol. 12; 189–199.
- Lakoff, George, Mark Johnson ([1980] 1988) [*Metaphors We Live By*. University of Chicago Press]. Tłum. pol. Tomasz P. Krzeszowski. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Librowska, Barbara, Małgorzata Greber, Paulina Szydłowska-Pawlak, Dorota Kilańska (2018) „Terminology Mapping: CSIOZ Recommendation, ICNP® and Snomed CT”. [W:] Wioleta Karwacka (red.) *Towards Understanding Medical Translation and Interpreting*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego; 35–66.
- Nord, Christiane (2009) „Wprowadzenie do tłumaczenia funkcjonalnego”. [W:] Piotr Bukowski, Magda Heydel (red.) *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków: Wydawnictwo Znak; 175–191.

- Nord, Christiane (2016) „Skopos and (Un)Certainty: How Functional Translators Deal with Doubt”. [W:] *Meta*. Vol 61(1); 29–41.
- Porges, Stephen W. ([2017] 2020) [*The Pocket Guide to the Polyvagal Theory. The Transformative Power of Feeling Safe*. W. W. Norton & Company]. Tłum. pol. Aleksander Gomola. *Teoria Poliwagalna: Przewodnik*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Porges, Stephen W. ([2011] 2021) [*The Polyvagal Theory. Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-Regulation*. W. W. Norton & Company]. Tłum. pol. Aleksander Gomola. *Neurofizjologiczne podstawy emocji i przywiązania w teorii poliwagalnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Porges, Stephen W. ([2021] 2023) [*Polyvagal Safety. Attachment, Communication, Self-Regulation*. W. W. Norton & Company]. Tłum. pol. Aleksander Gomola. *Bezpieczeństwo poliwagalne. Przywiązanie, komunikacja i samoregulacja*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Reiss, Katharina (2004) „Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation”. [W:] Lawrence Venuti (red.) *The Translation Studies Reader*. London, New York: Routledge; 160–171.
- Sanders, Marilyn R., George S. Thompson (2022) *Polyvagal Theory and the Developing Child: Systems of Care for Strengthening Kids, Families, and Communities*. New York: W.W. Norton & Company.
- Shuttleworth, Mark (2021) *Studying Scientific Metaphor in Translation: An Inquiry into Cross-Lingual Translation Practices*. London: Routledge.
- Zarzycki, Łukasz (2016) *Dylematy tłumacza. Zastosowanie pięciu typów ekwiwalencji Kollera oraz modelu bezpośredniego i pośredniego Vinay i Darbelnet w tłumaczeniu terminologii medycznej z języka angielskiego na polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum.

